

Україна

Україна

Очільник держави: **Володимир Зеленський**

Очільник уряду: **Денис Шмигаль**

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну в лютому було порушенням Статуту ООН та актом агресії, що становить злочин за міжнародним правом. Російські війська здійснювали невибіркові атаки, які призводили до тисяч випадків смертей і поранень серед цивільного населення, окрім того, з'являлися все нові й нові докази інших злочинів, зокрема тортур, сексуального насильства й протиправних вбивств. Обстріли цивільної інфраструктури також спричиняли порушення прав на житло, охорону здоров'я та освіти. Новий закон про медіа розширив повноваження державного медіарегулятора в Україні. Стало відомо, що обіцяне нове законодавство про реєстровані цивільні партнерства враховує одностатеві партнерства. Війна поглибила наявні нерівності для жінок у той час, як кількість повідомлень про випадки гендерно зумовленого насильства зростає. В окупованому Росією Криму продовжувалися переслідування незгодних, правозахисників і правозахисниць.

Передумови

24 лютого Росія розпочала повномасштабне військове вторгнення в Україну, зокрема і з території сусідньої Білорусі. Російські війська досягли околиць Києва та захопили території на сході й півдні країни, перш ніж були відкинуті внаслідок запеклих боїв. Станом на кінець року російські сили відступили зі значної частини нещодавно захоплених територій, проте утримували контроль над просторими територіями на сході, південному сході й півдні України, включно з Кримом.

Війна надзвичайно важко позначилася на цивільному населенні України. ООН зафіксувала близько 18 тисяч випадків смертей і поранень серед цивільних у 2022 році, серед яких смертельних щонайменше 6919 випадків. Переважною причиною смертей було застосування вибухових снарядів з ефектом широкого ураження. Реальні цифри, скоріш за все, були значно більшими.

Майже 8 мільйонів українців і українок, переважно жінки, діти та літні люди, покинули країну, що спричинило найбільшу хвилю біженства в Європі з часів Другої світової війни. За попередніми оцінками, майже 7 мільйонів були переміщені в межах країни.

У вересні Росія заявила про незаконну анексію чотирьох частково окупованих регіонів України.

Війна переважала в українському публічному просторі, політичному та громадському житті. Воєнний стан був оголошений 24 лютого і досі діяв наприкінці року. Влада України вжила певних заходів задля зменшення в межах країни медійного, культурного й політичного впливу Росії, зокрема заблокувавши різноманітні російські онлайн-

ресурси. Щонайменше 11 політичних партій були заборонені через підозри в їхній підривній діяльності та зв'язках з російською владою.

Одна з двох провідних православних церков — Українська православна церква (УПЦ), яка, на відміну від Православної церкви України, досі офіційно підпорядковувалася Московському патріархату — внесла зміни до своїх установчих документів у травні, аби прибрати всі відповідні пункти про субординацію, проте її зв'язки з Москвою лишалися неоднозначними. Однак у грудні влада наважилася на заборону її діяльності в Україні та розпочала слідчі дії стосовно її ймовірної підривної діяльності, проводячи обшуки в церквах і монастирях по всій країні.

Світовий банк передбачав, що українська економіка скоротиться приблизно на 45%, і повідомляв, що рівень бідності в країні збільшився вдсятеро — близько пів мільйона дітей були змушені жити в бідності. У грудні представниця Світового банку наводила актуальні на той момент оцінки вартості реконструкції, що складала 500-600 мільярдів євро. Рівень безробіття перевищив позначку у 30% наприкінці року.

Порушення міжнародного гуманітарного права

Російське вторгнення в Україну призвело до масштабної кризи з правами людини, в гуманітарній сфері та з переміщенням населення. Російські війська здійснювали невідбиркові обстріли, застосовуючи зброю з ефектом широкого ураження, що ставало причиною тисяч випадків поранень і смертей серед цивільного населення. 30 вересня російська ракета влучила в гуманітарну колону в Запоріжжі та вбила не менш як 25 цивільних осіб.¹ Російська армія також окупувала значні шматки територій, відрізавши цивільне населення від доступу до гуманітарної допомоги. Щойно Україна повертала під контроль деякі території, ставали відомі численні докази незаконного позбавлення волі, тортур, сексуального насильства, протиправних вбивств та інших злочинів з боку російських сил.

На окупованих Росією територіях російська влада відключала чи переривала українські канали комунікації, зокрема, заміщуючи мобільні мережі власними, переслідуючи місцевих мешканців і мешканок, які розповідали про напади на окупованих територіях, викрадаючи їх, протиправно ув'язнюючи та катуючи. Надходили повідомлення про позасудові страти цивільних. Наприклад, у Бучі Amnesty International розслідувала п'ять очевидних позасудових страт, які були проведені під час російської окупації в березні.²

Через труднощі з передачею інформації, відсутністю доступу для незалежних ЗМІ та моніторингових груп до окупованих Росією територій повідомлення про військові обстріли, приписувані українським силам, зокрема й ті, що призводили до смертей, поранень і завдавали шкоди цивільній інфраструктурі, було важко підтвердити.³ Російські посадові особи та контрольовані державою ЗМІ регулярно заявляли про протиправні українські атаки, деякі з таких заяв були спростовані. Російська влада звинувачувала українських військових у руйнуванні театру в Маріуполі 16 березня

¹ [«Україна: Ракетний удар по гуманітарному конвою в Запоріжжі вкотре доводить «глибоку неповагу до життя цивільних осіб» з боку Росії», 30 вересня](#)

² [Україна: «Він не повернеться»: воєнні злочини в північно-західних районах Київської області, 6 травня](#)

³ [«Україна: російські військові дії на атомній станції ставлять під ризик безпеку в регіоні», 6 вересня](#)

всупереч вичерпним доказам того, що ця будівля, яка стала прихистком для сотень цивільних осіб, була прицільно атакована російськими повітряними силами.⁴

Військовополонені

Військовополонених піддавали жорстокому поводженню та ймовірним позасудовим стратам. Російські та підконтрольні Росії сили здебільшого відмовлялися в гуманітарному доступі полоненим, яких вони утримували. У серпні ООН оголосила про створення місії, яка мала б розслідувати липневу атаку в Оленівці, внаслідок якої загинули десятки українських військовополонених, утримуваних підконтрольними Росії силами, проте місія не змогла дістатися місця трагедії. Україна відхиляла звинувачення в завданні удару та заявляла, що це було свідоме вбивство полонених тими, хто їх утримував.

В соцмережах поширювалися фото й відео із зображенням катувань та інших видів жорстокого поводження з полоненими, а також можливих позасудових страт, що може прирівнюватися до воєнного злочину. У липні з'явилися відео, на яких російський солдат каструє українського полоненого, перш ніж його вбити. Повідомляють, що російська ФСБ допитала підозрюваного у злочині та заявила, що це відео було фейком, хоча незалежні дослідники/ці підтвердили його вірогідність, користуючись відкритими джерелами.

Україну закликали розслідувати правопорушення щодо поводження з полоненими. У листопаді в соцмережах з'явилися відео та фото ймовірної позасудової страти. В одному відео було видно щонайменше 10 живих російських солдатів, що здалися в полон, яких тримають долілиць на землі. У відео, яке зняли пізніше з аерозйомки, ці молдати мертві. Україна розпочала розслідування, однак станом на кінець року ще не повідомила про його результати.

Несправедливі суди

Усупереч міжнародному гуманітарному праву в червні сепаратистський «суд» в окупованому Росією Донецьку «звинуватив» трьох військових української регулярної армії (один марокканець і двоє британців) у тому, що вони іноземні найманці та брали участь у бойових діях, і «засудив» їх до смертної кари.⁵ У липні російська влада заявила, що вже висунула 92 українським військовополоненим звинувачення в «злочинах проти миру й безпеки людства», плануючи судити їх на «міжнародному трибуналі» в окупованому Маріуполі, тим самим позбавляючи військовополонених їхніх прав на справедливий суд.⁶

Примусове переміщення

У Маріуполі та інших місцях російська влада примусово переміщувала й депортувала цивільних із окупованих територій України, що дорівнює воєнним злочинам і ймовірно

⁴ [Україна: «Діти»: напад на Донецький обласний академічний драматичний театр у Маріуполі, 30 червня](#)

⁵ [«Україна/Росія: «смертні вироки» трьом іноземним військовим у складі ЗСУ з боку сепаратистських «судів» грубо порушують міжнародне право», 9 червня](#)

⁶ [«Росія: звинувачення 92 українських військових у «злочинах проти людства» зухвало підриває право на справедливий суд», 25 липня](#)

злочинам проти людяності.⁷ Це супроводжувалося процедурою перевірки, відомою як «фільтрація», під час якої деяких цивільних піддавали тортурам та іншим видам жорстокого поводження, включно з побиттями, застосуванням електрошоку та погрозами стратою. Іншим відмовляли в їжі та воді, утримували в небезпечних умовах у переповнених приміщеннях. У деяких випадках дітей відділяли від їхніх батьків. Після примусового переміщення чи депортації перед людьми похилого віку, людьми з інвалідністю та дітьми без супроводу, осиротілими чи відділеними від батьків або опікунів/ок, поставали фінансові труднощі, вони не мали необхідної підтримки чи правоздатності, щоб покинути Росію або окуповані Росією території.

Право на правду, справедливість та відшкодування

2 березня прокурор МКС оголосив про початок розслідування ситуації в Україні, яка досі не ратифікувала Римський статут, після того, як отримав запити від 39 держав-членкинь МКС. Станом на кінець року розслідування досі тривало. 4 березня Рада ООН з прав людини проголосувала за створення незалежної міжнародної комісії з розслідування в Україні.

17 листопада нідерландський суд заочно визнав двох громадян Росії та одного громадянина України, пов'язаних із так званою Донецькою народною республікою, винними у вбивстві всіх 298 пасажирів і пасажирок, а також команди рейса МН17 Малайзійських авіаліній, який було збито над сходом України в липні 2014 року.

Економічні, соціальні та культурні права

Російська агресивна війна свідомо принесла українському народові величезні труднощі, спричинивши трагічне пониження їхніх стандартів життя, житлових умов, охорони здоров'я та освіти.

У другому півріччі Росія збільшила інтенсивність обстрілів ключової цивільної інфраструктури, зокрема об'єктів електро- та водопостачання, щоб цілеспрямовано поглибити економічні проблеми. Із настанням більш холодних місяців, удари ракетами та дронами завдали серйозної шкоди якнайменше 40% енергетичної інфраструктури України, що регулярно призводило до масштабних відключень електропостачання. Це систематично водночас позбавляло мільйони українців і українок світла, переривало надання критично важливих послуг, зокрема у сферах охорони здоров'я та освіти, а також впливало на опалення й постачання води під час морозів. Інколи 80% жителів і жительок Києва залишалися без водопостачання.

За даними Київської школи економіки, понад 126700 приватних і 16800 багатоквартирних будинків по всій країні були зруйновані або суттєво пошкоджені станом на кінець жовтня. За даними Міністерства охорони здоров'я України, 1100 медзакладів було пошкоджено, а 144 — зруйновано.

⁷ [Україна: «Немов по етапу»: незаконне вивезення та насильство проти цивільних в Україні під час російської «фільтрації», 10 листопада](#)

Трудові права

У липні були прийняті два закони, що поставили під загрозу трудові права та торкнулися, за попередніми оцінками, близько 70% робочої сили в Україні. Українська влада представила такі кроки як необхідні для воєнного часу. Численні схожі нововведення пропонували у 2020-2021 роках, проте відхиляли через незгоду профспілок і критику з боку Міжнародної організації праці (МОП). Перший закон легалізував договори з нефіксованим робочим часом для не більш як 10% персоналу компанії, яким гарантована заробітна плата за принаймні 32 робочі години на місяць. Другий позбавив компанії з персоналом менш як 250 осіб різноманітних гарантій захисту прав, прописаних у Трудовому кодексі, зокрема стосовно колективних договорів, якими раніше займалися профспілки.

Права людей похилого віку

Смерть та травми, пов'язані з війною, непропорційно більше торкнулися людей похилого віку: люди віком понад 60 років складають 34% від числа померлих серед цивільних, чий вік був відомий. Літні люди, зокрема ті, що мали інвалідність чи проблеми зі здоров'ям, часто не могли потрапити до приміщень приватних чи комунальних притулків або евакуюватися з районів, уражених конфліктом. На окупованих територіях, де російська армія заважала доставленню гуманітарної допомоги, літні люди не мали доступу до медикаментів чи інших медичних послуг. У переміщенні люди похилого віку також зіштовхувалися з труднощами в доступі до житла, де тимчасові притулки переважно були фізично недоступними, а надзвичайно низькі пенсії виключали їх із ринку приватного житла. Після лютого щонайменше 4000 людей похилого віку були розміщені в переповнених державних установах, таких як будинки піклування, у неналежних умовах, у той час, як інші й надалі жили в пошкоджених будинках без електрики, опалення чи водопостачання.⁸

Свобода вираження поглядів

Національні телеканали з істотною часткою новинного та аналітичного контенту в березні були об'єднані президентським указом у платформу «Єдині новини», яка цілодобово транслювала сукупні новини.

13 грудня був прийнятий закон про медіа, який розширював повноваження офіційного медіарегулятора — Національної ради з питань телебачення та радіомовлення — щодо винесення попереджень, призначення штрафів, позбавлення ліцензій та призупинення діяльності будь-яких ЗМІ, а також тимчасового позасудового блокування доступу до онлайн-ресурсів, що не є засобами масової інформації.

Права ЛГБТІ спільноти

Виклики війни сприяли ширшій солідаризації з деякими групами, що раніше були маргіналізовані. У різкому контрасті з 2014 роком, коли бойові дії почалися на сході

⁸ [Україна: «Раніше у мене був дім»: люди похилого віку в Україні та їхній досвід війни, переміщення і доступу до житла, 6 грудня](#)

України, а присутність ЛГБТІ людей в українській армії не віталася, повідомляли, що відкритих геїв, лесбійок і трансгендерних осіб добре приймали та поважали поміж своїх у волонтерських і армійських рядах.

У липні петиція із закликом про легалізацію одностатевих шлюбів набрала понад 25000 підписів, зобов'язавши Президента відповісти на неї. У серпні Президент Зеленський зазначив, що підтримує такий крок, проте зауважив, що це б вимагало зміни в Конституції, що не є можливим під час воєнного стану. Натомість він пообіцяв новий закон про реєстровані цивільні партнерства, маючи на увазі, що він буде поширюватися на одностатеві пари.

Трансгендерні люди з посвідченнями особи, у яких були некоректно зазначені гендерні маркери, повідомляли про те, що їх зупиняли, а інколи знущалися, коли вони намагалися покинути країну, — причиною цього була заборона на виїзд чоловікам віком від 18 до 60 років через воєнний стан.

Права жінок

У той час як жінки все частіше брали на себе ролі, у яких раніше переважали чоловіки, зокрема в лавах збройних сил, вони залишалися недостатньо представленими в політичних і відповідальних за прийняття рішень структурах.

Деякі наявні нерівності поглибилися. За даними ООН Жінки, понад третина домогосподарств, очолюваних жінками, на уражених конфліктом територіях зіштовхувалися з труднощами в забезпеченні себе достатньою кількістю їжі.

Конфлікт також мав неабиякий вплив на здоров'я матері та дитини. Російські обстріли закладів охорони здоров'я та електромереж, нестача підготовленого персоналу значно звузили спектр доступних послуг, а народжуваність на ранніх термінах вагітності помітно зросла.

Багато з тих, хто працює з постраждалими від домашнього насильства, повідомляли про збільшення кількості випадків гендерно зумовленого насильства та про звуження доступних сервісів.

На окупованих Росією територіях повідомляли про воєнні злочини та сексуальне насильство. Однак документування таких випадків являло собою виклик для органів влади та НУО через низку причин, зокрема через недовіру з боку постраждалих і пов'язану з цим соціальну стигму.

У липні Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульську конвенцію) та стала повноцінною членкинею 1 листопада.

Погіршення стану навколишнього середовища

Війна призвела до нищівних наслідків для навколишнього середовища через використання величезних обсягів викопного палива, руйнування середовища природного існування тварин і рослин та спричинення лісовим пожежам, забруднення повітря, воду та ґрунти України отруйними речовинами.

Ведення Росією бойових дій підвищило ризик ядерного інциденту. Після того, як Запорізьку атомну електростанцію захопили 4 березня, російські війська та військова

техніка були розміщені на її території. Повідомлялося про постійні вибухи від мінометів та інших типів озброєння в безпосередній із нею близькості, в чому обидві сторони звинувачували одне одну. Також була частково пошкоджена інфраструктура. Станом на вересень усі шість реакторів були зупинені. Наприкінці року Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) досі вело перемовини щодо створення демілітаризованої зони навколо станції.

У листопаді російські обстріли енергетичної інфраструктури України призвели до аварійної зупинки всіх атомних реакторів в Україні. Ризики через постійні зупинки та перезапуски атомних реакторів, спонукали МАГАТЕ описати ситуацію як «ненадійну, складну та потенційно небезпечну».

Крим

На відміну від інших окупованих Росією територій, безпосередньо на Крим, який був незаконно анексований 2014 року, війна вплинула менше, хоча й там час від часу відбувалися українські атаки на різноманітні цілі, такі як морські судна та аеропорти, а також вибух, що частково пошкодив міст, який з'єднує півострів із Росією.

Свобода вираження поглядів, зібрань та об'єднання

Продовжувався наступ зі сторони де-факто влади на права на свободу вираження поглядів, мирних зібрань і об'єднань, а видатні представники й представниці, активісти й активістки кримськотатарської спільноти, особи з проукраїнськими поглядами, представники й представниці релігійних меншин так само потерпали від репресій. Публічна демонстрація чи відтворення української культури та музики негайно криміналізували, а кількох людей засудили до адміністративного арешту чи великих штрафів через те, що вони вмикали українські пісні під час приватних вечірок.

Місцеві правники й правниці, які представляли інтереси постраждалих і жертв політично мотивованих переслідувань, потерпали від незаконних обшуків, безпідставних затримань, величезних штрафів і адміністративних арештів. 15 липня адвокатку Лілю Гемеджі та адвокатів Рустема Кямілева й Назіма Шейхмамбетова позбавили професійного статусу, аби, вочевидь, помститися за захист інтересів кримських татар.⁹

В'язень совісті Наріман Джелял, найбільш видатний з останніх колишніх членів безпідставно забороненого Меджлісу (представницький орган) кримськотатарського народу, у вересні був звинувачений за фальшивими обвинуваченнями в диверсії та засуджений до 17 років у в'язниці. Його співзвинувачувані також отримали великі тюремні терміни.

⁹ [*«Росія: кримських адвокатів-правозахисників позбавили професійного статусу: Ліля Гемеджі, Рустем Кямілев і Назім Шейхмамбетов», 22 серпня*](#)